

УДК 338.431.8

О. І. Шаманська,

старший викладач кафедри аграрного менеджменту,

Вінницький національний аграрний університет

Г. В. Єкель,

аспірант кафедри адміністративного менеджменту і державного управління,

Вінницький національний аграрний університет

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто теоретичні основи розвитку інтеграційних процесів в агропромисловому комплексі, визначено основні форми здійснення агропромислової інтеграції.

This article is concern theoretical directions of development integration processes in agriculture. It is defined basic form of agricultural integration.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, сільськогосподарські підприємства, інтеграційні процеси, агропромислова інтеграція, міжнародний досвід, агропромислові об'єднання.

ВСТУП

Інтеграційні процеси є визначальними чинниками динаміки розвитку окремих аграрних галузей і сільського господарства в цілому. На сучасному етапі економічного розвитку відсутність інтеграції виробництва, особливо в аграрній сфері, унеможливорює нормальне функціонування як сільськогосподарських, так і інших галузей, і в цілому — національної економіки. У теперішній час фермерські господарства відчувають труднощі, з одного боку; у використанні землі (через відсутність засобів виробництва), а з іншого — у спаді виробництва основних видів сільськогосподарської продукції і виникненні проблем із забезпеченням населення продуктами харчування. Найкращим виходом з цієї ситуації виступає агропромислова інтеграція, яка є поєднанням сільськогосподарського і технологічно пов'язаного з ним промислового виробництва, з метою одержання кінцевої продукції з сільськогосподарської сировини і досягнення більшої економічної вигоди. Це і зумовлює важливість даного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Результати дослідження загальних питань розвитку АПК і його галузей висвітлені у працях провідних вітчизняних та зарубіжних учених: В.Г. Андрійчука, П.П. Борщевського, Б.З. Дворкіна, П.К. Канінського, М.Ю. Ковденської, С.О. Корецької, О.В. Крисального,

К.К. Кумехова, В.З. Мазлоєва, А.Г. Мазура, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, В.Д. Мінгалева, Ю.О. Нестерчук, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавера, О.А. Родіонової, П.Т. Саблука, Д.О. Солломонко, В.К. Терещенка, М.А. Хвесика, В.М. Яценка та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ:

— вивчити теоретичні аспекти розвитку інтеграційних процесів в агропромисловому комплексі;

— визначити основні форми здійснення агропромислової інтеграції.

РЕЗУЛЬТАТИ

Виникнення АПК зумовлене, в першу чергу, розвитком продуктивних сил суспільства, поглибленням суспільного поділу праці, концентрацією й централізацією виробництва й капіталу в сільському господарстві, науково-технічним прогресом. Це дає можливість широкого використання машинних комплексів і нових технологій виробництва та переробки сільськогосподарських культур. Агропромисловий комплекс слід розглядати як сукупність галузей національної економіки з виробництва, переробки, збереження й доведення зробленої сільськогосподарської продукції до споживачів.

Проведений аналіз показав, що АПК включає чотири сфери:

1) галузі, що виготовляють засоби виробництва для галузей АПК — сільськогосподар-

ську техніку, електроустаткування, будівельні матеріали, добрива, отрутохімікати, комбікори тощо;

2) власне, сільськогосподарське виробництво, тобто вирощування сільськогосподарських культур, розведення худоби, птахівництва, звірівництва;

3) галузі з переробки сільськогосподарської сировини — молокопереробні підприємства, консервні цехи й заводи, хлібопекарні та ін.;

4) інфраструктуру, яка здійснює збереження, транспортування й доведення продукції сільського господарства до споживачів. Інфраструктура АПК включає дорожньо-транспортне господарство, елеватори, складські підприємства, підприємства зв'язку й матеріально-технічного обслуговування, житлові й комунально-побутові об'єкти, кредитні організації, науково-консультаційні фірми, страхові компанії, експортні об'єднання тощо.

Можна впевнено сказати, що агропромисловий комплекс є абсолютним проявом розвитку суспільної форми праці, оскільки, відбувається за умов значного поглиблення суспільного розподілу праці. Це можна аргументувати таким фактом, що у АПК розвинених країн зайнято від 20% до 30% працездатного населення; кінцева продукція АПК є результатом діяльності всіх його сфер, міжгалузевої кооперації, а структура вартості продукції всіх сфер АПК наступна: 25—30% припадає на сферу створення засобів виробництва для сільського господарства; 10—15% — на сферу власне сільськогосподарського виробництва; 50—55% — на сферу переробки й на галузі інфраструктури. Таким чином, формування та розвиток агропромислових комплексів є наслідком агропромислової інтеграції, тобто вищого синтезу сільського господарства й промисловості, що підтверджує розвиток суспільної форми праці.

У теперішній час інтеграційні процеси в агропромисловому комплексі України є закономірною тенденцією і мають важливе значення для його подальшого розвитку.

Розуміння сутності агропромислової інтеграції не можливе без розкриття змісту понятійно-категорійного апарату цього поняття. Тому перш ніж застосувати на практиці процес агропромислової інтеграції, необхідно розкрити поняття "агропромислової інтеграції".

Існує кілька підходів до трактування визначення агропромислової інтеграції.

Аналіз показав, що агропромислова інтеграція означає організаційне поєднання сільськогосподарського і технологічно пов'язано-

го з ним промислового виробництва, з метою одержання кінцевої продукції з сільськогосподарської сировини і досягнення більшої економічної вигоди [16].

У буквальному розумінні термін "агропромислової інтеграції" означає зближення і поєднання галузей сільського господарства і промисловості, що забезпечує органічний синтез цих найважливіших сфер матеріального виробництва, їх гармонічну соціально-економічну єдність. Розвиваються ці процеси за висхідною лінією: починаючи від технології одержання, переробки і доведення до споживача продуктів сільськогосподарського походження і закінчуючи виникненням і формуванням певних виробничих структур агропромислового виробництва [19].

Економічний словник агропромислового комплексу містить таке визначення агропромислової інтеграції: процес зближення і поєднання галузей сільського господарства і промисловості, що веде до органічного синтезу цих важливих сфер суспільного виробництва і праці, їх гармонічної соціально-економічної єдності [20].

Андрійчука В.Г. під агропромисловою інтеграцією має на увазі розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями і підприємствами агропромислового комплексу, які пов'язані між собою, технологічно і об'єктивно орієнтовані на поєднання їх матеріальних інтересів у процесі виробництва і реалізації кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини [2].

Федоренко В.Г. під агропромисловою інтеграцією розуміє об'єктивний процес об'єднання спеціалізованого, пов'язаного спільним виробничим циклом сільськогосподарського і промислового виробництва у єдину систему відтворення [14].

Базилевич В.Д. під агропромисловою інтеграцією розглядає процес встановлення сталих прямих зв'язків селянських господарств із підприємствами й організаціями суміжних галузей (промисловості, транспорту, сфери заготівлі, зберігання, переробки й реалізації продукції, а також обслуговування сільського господарства) [3].

На думку Хорунжого М.Й., агропромислова інтеграція є суттю процесу об'єднання в ціле, воз'єднання чи відновлення тих зв'язків, які колись були між промисловістю та сільським господарством, і згодом, внаслідок суспільного поділу праці, розмежувалися. Це явище не тимчасове і не епізодичне, це закономірний процес суспільного поділу праці, суть і зміст якого зумовлюється рівнем розвитку продук-

тивних сил, ступенем впливу промисловості та сільського господарства на кінцевий продукт споживання [18].

Юрченко Н.І. під агропромисловою інтеграцією вбачає соціально-економічний процес, який здійснюється шляхом розвитку різних зв'язків підприємств у формі їх співпраці або об'єднання для сумісного виробництва, переробки, зберігання і реалізації сільськогосподарської продукції [21].

Галенко О.І. агропромисловою інтеграцією розглядає як завершену форму міжгалузевої вертикальної кооперації, організаційне і економічне об'єднання аграрних, промислових, торговельних підприємств й інфраструктури або відповідних галузей народного господарства в єдине ціле — аграрно-промисловою економічну систему, орієнтовану в своєму розвитку на стабільне задоволення потреб населення в продовольстві [4].

На думку Кобець Є.А., агропромислова інтеграція — процес поступового об'єднання спеціалізованих галузей АПК, які займаються виробництвом, переробкою, зберіганням, реалізацією сільськогосподарської продукції, а також підприємств і організацій виробничої інфраструктури, що обслуговують сільське господарство, з метою підвищення ефективності агропромислового виробництва [9].

Янковський В.Т. вказує на те, що агропромислова інтеграція дозволяє об'єднати зусилля всіх взаємопов'язаних підприємств у процесі виробництва, переробки, збереження, збуту сільськогосподарської продукції і сировини, сприяє раціональній організації і випуску кінцевої продукції, своєчасному і в необхідному місці доведення її до споживача [22].

Більшість науковців розглядають агропромисловою інтеграцію як процес агропромислового об'єднання сільськогосподарського і промислового виробництва у єдину систему (Федоренко В.Г., Базилевич В.Д., Хорунжий М.Й., Юрченко Н.І., Кобець Є.А., Янковський В.Т.).

Як завершену форму вертикальної кооперації її виділяють Галенко О.І. та Бурковська А.В.

Соціальну складову інтеграції досліджує Юрченко Н.І. та Корецька С.О.

На нашу думку, агропромислова інтеграція є динамічним явищем. Так, може змінюватися склад та розмір інтеграційного утворення: з'являться нові учасники, партнери, покупці. Кінцевою метою агропромислової інтеграції, окрім загальновідомого синергетичного ефекту, є також отримання та рівноправний розподіл прибутку між усіма учасниками інтеграції.

Отже, агропромислова інтеграція — соціально-економічний процес поєднання усіх сфер агропромислового виробництва у єдину динамічну систему з метою отримання прибутку та рівномірного його розподілу між учасниками.

Так, беручи до уваги запропоноване визначення, кожен з членів інтеграційного утворення отримує прибуток відповідно до затрачених ресурсів.

Агропромислова інтеграція є вертикальною формою інтеграції, оскільки поєднує у собі усі сфери агропромислового виробництва. Кооперація виступає горизонтальною формою інтеграції, оскільки зазвичай об'єднує підприємства, що займаються однакою формою діяльності або зайняті в одній сфері АПК.

Сучасний етап розвитку аграрної сфери країн Америки та Західної Європи характеризується значним поглибленням інтеграційних процесів на регіональному, державному та міждержавному рівні. Це підтверджується організацією та ефективним функціонуванням різноманітних аграрно-промислових структур, що формують значний сегмент аграрного ринку. Використання позитивного зарубіжного досвіду розвитку інтеграційних процесів не повинно відбуватись у вигляді його копіювання, а можливе за умови адаптації певних елементів зарубіжних моделей інтеграційних зв'язків до сучасних вітчизняних умов [7].

Аналіз показав, що агропромислова інтеграція в зарубіжних країнах здійснюється переважно в наступних формах [8].

1. Контрактна система відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками, переробними, збутовими та іншими організаціями.

2. Агропромислові формування, створені шляхом об'єднання капіталів і праці юридичних та фізичних осіб (корпорації, кооперативи і т. д.).

3. Комбінати, в яких представлений увесь технологічний цикл — від виробництва сільгосппродукції, її переробки і до реалізації кінцевому споживачу.

4. Об'єднання, створювані на основі договорів між учасниками й очолювані фірмою-інтегратором, яка здійснює зв'язки з іншими учасниками об'єднання на контрактній основі або шляхом участі у формуванні їх власності.

5. Холдингові компанії.

Значного поширення в США набула контрактна форма аграрно-промислової інтеграції, базою якої є зв'язок фермерів з іншими суб'єктами АПК на основі виробничих та збутових контрактів. Відмінність між ними поля-

гає в тому, що збутові контракти стосуються винятково умов реалізації продукції, з обумовленням її якості, ціни та умов доставки. Виробничі контракти регламентують умови виробництва до його початку та жорстко прописують коло обов'язків учасників. Гарантований ринок збуту продукції для фермера та стабільне забезпечення сировиною потрібної якості для контрактора — це основні переваги контракції для її учасників [12].

Серед українських дослідників не існує єдиної думки щодо визначення форм агропромислової інтеграції. Так, найбільш поширеними формами агропромислової інтеграції є:

- контрактне виробництво сільськогосподарської продукції для торгових і переробних підприємств у відповідності з укладеними угодами [14];

- агропромислові підприємства і агрофірми, виробничі агропромислові об'єднання, науково-виробничі об'єднання [2; 11];

- асоціації і корпорації [5];

- агрохолдинги [3];

- фінансово-промислові групи [4];

- фермерські кооперативи, підприємства харчової промисловості, м'ясні трести, великі торгові фірми [13];

- кооперативи та кластери [15].

На нашу думку, найкращою формою інтеграції є кластер. Саме кластерні засади інтеграційного об'єднання розширюють межі та можливості самого процесу інтеграції. Учасники такого об'єднання, з одного боку, взаємодіють між собою; з іншого — зберігають конкурентні відносини. Кластер забезпечує регіональний розвиток на науковій основі: поєднує у собі взаємодію усіх сфер агропромислового виробництва, владних інститутів та науки. Він виступає формою територіально-галузевого рівноправного об'єднання підприємств, яке забезпечує інноваційний та конкурентоспроможний розвиток регіону.

Необхідність агропромислової інтеграції в усіх країнах пов'язана з великою технічною відсталістю сільськогосподарського виробництва порівняно з промисловістю; сезонністю аграрного виробництва, залежністю його від погодно-кліматичних умов; стихійністю ринку сільськогосподарської продукції; необхідністю підвищення конкурентоспроможності виробництва [8]. А тому вкладення капіталу тільки в сільське господарство являє собою великий ризик. Вкладення коштів у процес переробки та реалізації сільськогосподарської продукції пов'язане також з необхідністю отримання сировини в достатній кількості, що викликає

об'єктивну потребу у встановленні певних зв'язків із сільськогосподарськими товаровиробниками. Великий капітал зацікавлений у технічному переозброєнні сільського господарства для пристосування його до потреб великих промислових підприємств, тому переробні підприємства часто є ініціаторами інтеграційних зв'язків. Таким чином, аграрні підприємства вступають в інтеграційні зв'язки з метою зниження ризику, пов'язаного із сільськогосподарським виробництвом, тоді як переробні та інші підприємства агробізнесу прагнуть забезпечити собі стабільні доходи завдяки наявності надійної сировинної бази або гарантованого збуту своєї продукції чи послуг.

Отже, об'єктивний процес поглиблення спеціалізації, посилення концентрації та інтенсифікації, кооперації й комбінування сільськогосподарських галузей зумовлює їх поєднання з промисловими підприємствами та іншими сферами економіки шляхом підвищення рівня розвитку техніки, машинної технології, масово-поточного виробництва [9]. Об'єднання підприємств сільського господарства та промисловості в єдине інтеграційне формування стає не тільки можливим, а й значним важелем підвищення ефективності виробництва, прискорення соціально-економічних перетворень на селі.

У перспективі агропромислової інтеграції, на нашу думку, буде розвиватися у напрямі створення агрофірм у формі агропромислових об'єднань, агрохолдингів, агрокластерів, до складу яких можуть входити аграрні, переробні й торговельні підприємства різних форм власності та форм господарювання, зберігаючи при цьому статус юридичної особи. Головне в системі цих відносин — механізм розподілу прибутку від сумісної діяльності пропорційно вкладеним засобам у спільний захід [17].

Однак, у теперішній час стан та тенденції сфер АПК зумовлені процесами глобалізації, потребують нових інноваційних підходів до комплексного соціально-економічного розвитку підприємств, формувань, галузей та територій. Тому й виникає необхідність пошуку нових можливостей використання в Україні систем господарювання. Суттєвою перешкодою економічному розвитку агропромислового виробництва в нашій країні є недостатня інтеграція, слабкість інтеграційних зв'язків між виробниками сировини, переробними підприємствами і науковими установами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, агропромислової інтеграції є закономірним та об'єктивно необхідним проце-

сом, що базується на відповідних матеріально-технічних, соціально-економічних та організаційних умовах. Узагальнюючи погляди сучасних вчених-економістів, можна зробити висновок, що агропромислова інтеграція є складним явищем, а також багатогранною категорією і повинно вивчатись на системній основі. Формою прояву агропромислової інтеграції в АПК є інтегровані формування, які характеризуються великою різноманітністю організаційно-правових форм, складу учасників, видів діяльності та форм власності. Структури й моделі інтегрованих формувань мають створюватися з урахуванням різних умов господарювання й регіональних особливостей виробництва, форм власності учасників об'єднання тощо.

Література:

1. Амоша О.І. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: монографія / О.І. Амоша, С.С. Аптекар, М.Г. Білопольський, С.І. Юрій та ін. — ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНСМС України. — Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. — 848 с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / В.Г. Андрійчук; М-во освіти і науки України, КНЕУ. — 2-е вид., доп. і перероб. — К., 2002. — 624 с.
3. Бутко М.П. та Родін В.С. Агропромислова інтеграція як шлях до активізації аграрного виробництва / М.П. Бутко, В.С. Родін // Агросвіт. — 2010. — № 3. — С. 10—13.
4. Галенко О.І. Формування регіональної агропромислової фінансової групи зерно продуктового під комплексу Миколаївської області / О.І. Галенко // Агросвіт. — 2010. — № 2. — С. 14—20.
5. Гаман П. І. Інтеграція у розвитку державного регулювання агробізнесу / П.І. Гаман // АгроСвіт. — 2011. — № 20. — С. 2—5.
6. Економічна теорія: Політекономія: підручник / За ред. В.Д. Базилевича. — 6-те вид., переробл. і доп. — К.: Знання-Прес, 2007. — 719 с.
7. Канінський П.К. Розвиток фермерства в країнах Євросоюзу, його фінансування й оподаткування [Електронний ресурс] / П.К. Канінський // Облік і фінанси АПК. — 2005. — № 9—10. — Режим доступу: <http://magazine.faf.org.ua/content/view/85/35>.
8. Кобець Є.А. Економічна сутність інтеграції в аграрному виробництві / Є.А. Кобець // Держава та регіони. Серія "Економіка та підприємництво". — 2007. — № 1. — С. 146—149.
9. Кобець Є.А. Історичні аспекти розвитку інтеграції, її форми та напрями / Є.А. Кобець // Держава та регіони. Серія "Економіка та підприємництво". — 2007. — № 2. — С. 129—133.
10. Корецька С.О. Економічний механізм розвитку агропромислової інтеграції / С.О. Корецька // Агросвіт. — 2012. — № 7. — С. 10—14.
11. Мацибора В.І. Економіка підприємства: навч. посіб. / В.І. Мацибора, В.К. Збарський, Т.В. Мацибора. — К.: Каравела, 2009. — 311 с.
12. Моренова Н.Ю. Міжнародний кооперативний рух у глобалізованій економіці / Н.Ю. Моренова. — Режим доступу: [http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/fedor/sta t/6.pdf](http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/fedor/sta%20t/6.pdf).
13. Нестерчук Ю.О. Розвиток та ефективне функціонування аграрно-промислових формувань: теорія, методологія, практика: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 / Нестерчук Ю.О. — Умань, держ. аграр. ун-т. — Умань, 2009. — 456 с.
14. Основи економічної теорії: підручник / За науковою ред. проф. Федоренка В.Г. — 2-ге вид. перероблене і доповнене. — К.: Алерта, 2007. — 519 с.
15. Пуцетейтенко П.Р. Організаційно-економічний механізм забезпечення сталого розвитку галузі м'ясного скотарства / П.Р. Пуцетейтенко // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 8(117). — С. 80—85.
16. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т.Саблук, М.Ф.Кропивко // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 3—13.
17. Соломонко Д.О. Розвиток аграрного сектору регіону на основі кластерного підходу / Д.О. Соломонко // Економіка АПК. — 2008. — № 3. — С. 60—66.
18. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу: підруч. / Київський національний економічний ун-т. — К.: КНЕУ, 2001. — 382 с.
19. Экономика, организация и планирование агропромышленного комплекса / Под ред. В.Н. Нелепа. — К., 1989. — 528 с.
20. Экономический словарь агропромышленного комплекса / Сост. Крисальный А.В. — К.: Урожай, 1986. — 336 с.
21. Юрченко Н.І. Теоретичні засади сутності агропромислової інтеграції / Н.І. Юрченко // Агросвіт. — 2010. — № 7. — С. 45—49.
22. Янковський В.Т. Розвиток інтеграційних процесів у овочевому під комплексі / В.Т. Янковський // Агросвіт. — 2011. — № 22. — С. 70—74.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2012 р.